

Restaurering og skjøtsel av utgått
lokalitet for kammarimjelle i
Telemarkslunden, Rygge, Østfold

Anders Thylén

Ekstrakt

På oppdrag for Fylkesmannen i Østfold har BioFokus utarbeidet innspill til skjøtelsesplan for et mindre areal i Telemarkslunden naturreservat i Rygge, Østfold. Hensikten med planen er å gjeninnføre kammarimjelle *Melampyrum cristatum* på en tidligere lokalitet. Planen foreslår konkrete bevaringsmål samt tiltak for å etablere og ivareta arten i området.

Nøkkelord

Skjøtelsesplan
Østfold
Telemarkslunden
Naturreservat
Kammarimjelle
Reintroduksjon
Skjøtsel

Omslag

Det aktuelle engpartiet i kanten av Telemarkslunden naturreservat sett frå vest.
Foto: Anders Thylén.

ISSN: 1893-2851

ISBN: 978-82-8209-503-7

BioFokus-notat 2016-18

Tittel

Restaurering og skjøtsel av utgått lokalitet for kammarimjelle i Telemarkslunden, Rygge, Østfold

Forfatter

Anders Thylén

Dato

29. april 2016

Antall sider

10 sider

Refereres som

Thylén, A. 2016. Restaurering og skjøtsel av utgått lokalitet for kammarimjelle i Telemarkslunden, Rygge, Østfold. BioFokus-notat 2016-18. ISBN 978-82-8209-503-7. Stiftelsen BioFokus. Oslo

Publiseringstype

Digitalt dokument (Pdf). Som digitalt dokument inneholder dette notatet "levende" linker.

Oppdragsgiver

Fylkesmannen i Østfold

Tilgjengelighet

Dokumentet er offentlig tilgjengelig. Andre BioFokus rapporter og notater kan lastes ned fra: <http://lager.biofokus.no/web/Litteratur.htm>

BioFokus: Gaustadalléen 21, 0349 OSLO

Telefon 22 95 85 98

E-post: post@biofokus.no Web: www.biofokus.no

Innledning

Biofokus har på oppdrag for Fylkesmannen i Østfold, Miljøvernavdelingen, laget skjøtelsesplan for et mindre areal innenfor Telemarkslunden naturreservat. Planen er utarbeidet av Anders Thylén etter feltbefaring 20.04.2016.

Telemarkslunden og Ekeby naturreservat (VV00002980) ble opprettet 16.04.2010 som en del av verneplan for edelløvskog / rike løvskoger. Formålet med vernet er å «Bevare et område med truet, sjelden og sårbar natur, med en spesiell naturtype i form av en variert og vakker edelløvskog. Området er av særlig betydning for biologisk mangfold med sjelden vegetasjon og flere sjeldne arter, samt dammer og bekkeløp med kantvegetasjon». Naturreservatet ligger inne i Værne kloster landskapsvernområde. Det er utarbeidet utkast til forvaltningsplan for landskapsvernområdet som også omfatter naturreservatet (Fylkesmannen i Østfold 2013).

Det aktuelle området som omfattes av skjøtelsesplanen er et lite areal i østre del av verneområdet, og som tidligere har hatt en mindre bestand av kammarimjelle *Melampyrum cristatum*. Arten er vurdert som sterkt truet på gjeldende rødliste (Henriksen og Hilmo 2015), og har i dag kun fem kjente forekomster i Norge. To av disse er i Østfold, hvorav en i Klosteralléen i landskapsvernområdet, kun ca 600 m i luftlinje fra skjøtelsesplanområdet.

Figur 1: Telemarkslunden. Venstre: Oversiktskart. Høyre: Lunden.

Det er utarbeidet et innspill til faggrunnlag for kammarimjelle (Thylén 2015, Gulbrandsen 2010). Her er introduksjon til egnede lokaliteter, helst i nærheten av eksisterende lokaliteter, nevnt som mulig tiltak for å øke artens forekomstareal. Telemarkslunden er

konkret foreslått som et potensielt område for reintroduksjon. For Klosteralléen biotopvernområde er det laget et eget innspill til forvaltningsplan (Thylén 2016).

Området for skjøtelsesplanen er også del av fornminne (pilegrimsleden og gravfelt), og Østfold fylkeskommune skal evt lage en egen skjøtelsesplan for området (Fylkesmannen i Østfold 2013).

Områdebeskrivelse

Naturgrunnlag

Området ligger i boreonemoral sone svakt oseanisk seksjon (Moen 1998). Løsmassene består av marine strandavsetninger (NGU 2016). Telemarkslunden ble plantet som en bøkellund på 1890-tallet, men det står igjen en del eik som er eldre (ca 250 år). Opplysninger om tidligere beite (Fylkesmannen i Østfold 2013) kan tyde på at her tidligere har vært en eikehagemark. Bakken i lunden er frisk, med en del fuktige partier, men blir noe tørrere i ytre del (i sør) av planområdet. Det ligger en del store steiner i området (steinring) samt en liten kolle (gravhaug) i skogkanten mot nord. Området grenser mot dyrket mark i sør, og utstrakte partiene grenser mot et steingjerde på nordsiden.

Figur 2: Aktuelt skjøtelsesområde for kammarimjelle i Telemarkslunden.

Vegetasjon og flora

Skjøtselsområdet har et forholdsvis glissent tresjikt av eik og bjørk, samt et par ask og spisslønn. Busksjikt er i stor grad ryddet vekk, men i skogkanten mot nordvest er det relativt tett oppslag av unge trær og hassel.

Feltsjiktet er lavvokst og består av en blanding av eng- og skogsarter, med overgang fra lundpreget edelløvskogsvegetasjon mot mer engpreget vegetasjon med større gressinnslag ytterst mot jordekanten. Vegetasjonstype iht. Fremstad (1997) utgjør overganger mellom or-askeskog (D6) og tilsvarende engtype, trolig nærmest karakterisert som hestehavre-eng (G10). Tilsvarende iht. Natur i Norge (NiN) 2.0 vil være en fuktig variant av lågurtskog (T4-C-3) med overgang mot svakt kalkrik eng med mindre hevdpreg (T32-6). Dominerende arter var ved befaringstidspunktet hvitveis, vårkål og ubestemt gress, videre med innslag av bl.a. nyresoleie, kratthumbleblom, korsknapp, hundekjeks, ugrassløvetann, moskusurt og fingerlerkespore. Et besøk senere på sesongen ville avdekke flere arter, bl.a. med en større dominans av gress i ytre del av steinringen.

Figur 3: Området sett fra nord, innenfra Telemarkslunden. Foto: Anders Thylén.

Kammarimjelle er først dokumentert fra området i 1967 av Finn Wischman (Artskart 2016). Fra 1984 er forekomsten angitt med ca 10 eks. rundt ruinene etter gammel steinsetting. Seneste kjente observasjon er fra 1985, med «få eks.» Arten ble ettersøkt i 1986 uten å bli gjenfunnet og angitt som trolig utgått (Båtvik 1992). Det virker som at forekomsten siden den ble oppdaget hele tiden har vært svært liten. Bestanden kan jo ha vært større tidligere, og skulle potensielt kunne ha vært knyttet til et åpnere kulturlandskap på 1800-tallet. Det er likevel trolig sannsynlig at den skulle ha blitt oppdaget tidligere om den hadde vært av noe størrelse. Det antas at det har vært en del ferdsel i området knyttet til gravfeltet og bøkelenen også før 1967.

Det er ikke registrert fremmede eller svartelistede arter (Gederaas et al 2012) i eller inntil lokaliteten, men hundekjeks, burot (vokser i kanten mot jordet) og stornesle

(vokser litt lenger inn i lunden) skulle potensielt kunne innebære problem for de mer småvokste artene, hvis de skulle øke sin utbredelse i området.

Figur 4: Skjotselsplanområdet. Øverst: Sett fra øst. Nederst: Interiør sett fra vest. Foto: Anders Thylén.

Påvirkning

Telemarkslunden har tidligere vært beitet, men ikke siden før krigen. Det er flere fornminner fra bronse- og jernalder i reservatet. Planområdet består nesten i sin helhet av en steinring, som trolig har vært en gravmarkering. Pilgrimsleden går rett gjennom steinringen, og dermed planområdet, og det er ytterligere en synlig sti gjennom deler av området fra nord. Østfold fylkeskommune har satt opp et informasjonsskilt og en parkbenk, og de driver skjøtsel i området ved å fjerne undervegetasjon for å synliggjøre

fornminnene (Fylkesmannen i Østfold 2013). Feltsjiktet viser svake tegn på slitasje fra ferdsel.

For kammarimjelle som ettårig plante og med nærmest fraværende frøbank er årlig blomstring viktig. Planten er veik, og mye tråkk vil kunne innebære at planten skades og at blomstring og frøsetting ikke kan fullføres.

Forvaltningstiltak

Mål

Verneformålet for Telemarkslunden naturreservat er angitt i innledningen, men innebærer bl.a. å «Bevare et område med truet, sjelden og sårbar natur ... Området er av særlig betydning for biologisk mangfold med sjelden vegetasjon og flere sjeldne arter». Med bakgrunn i dette, samt i faggrunnlaget for kammarimjelle (Thylén 2015) settes følgende mål for denne skjøtelsesplanen:

Det skal etableres og opprettholdes en levedyktig populasjon av kammarimjelle i tilknytning til steinringen i Telemarkslunden.

Skjøtelsesområdet skal ha en lavvokst og rik eng/lundflora.

Skjøtelsesplanens hovedfokus er på reetablering av kammarimjelle, men en bør også prøve og ivareta en rik flora generelt. En nyetablering av kammarimjelle må ses i sammenheng med forekomsten i Klosteralléen. Det bør samtidig nevnes at den aktuelle lokaliteten er liten, og at muligheten for å etablere en stor populasjon av kammarimjelle er noe begrenset. For å opprette støtte-/reservepopulasjoner av kammarimjelle i nærområdene til Klosteralléen bør det vurderes å undersøke et større areal ved Værne kloster, for evt å finne ytterligere en egnet lokalitet.

Fylkeskommunens mål og plan for å holde området åpent og å synliggjøre kulturminnene bør i stor grad sammenfalle med målene i denne planen. Det er likevel viktig å ha en god dialog og samkjøring av tiltak, ikke minst for å unngå at plantene skades av utilsiktede tiltak eller slitasje.

Tiltak

Da området ikke har noen forekomst av kammarimjelle per i dag så vil tiltak for å nå målene fordele seg på tilrettelegging av området, reintroduksjon ved assistert frøspredning (se bl.a. Reiso (2014)) og skjøtsel videre framover. Kammarimjelle er en art som trives best i åpne til halvåpne miljøer, og er i de fleste tilfeller på kort eller lang sikt avhengig av skjøtsel for ikke å utkonkurreres av andre arter (Jonsell 2000, Solstad 2011, Thylén 2015). Skjøtsel i forhold til kulturminner har trolig vært utført over flere år, hvilket har ført til at det er lite busker, og forholdsvis lavvokst vegetasjon i området allerede.

Slitasje kan være et problem for kammarimjelle i områder med mye ferdsel. I dette området må det derfor tas stilling til om reetablerte bestand av arten skal gjerdes inn eller ikke. Skjøtsel som motvirker konkurrerende vegetasjon er samtidig avgjørende for å lykkes. Området er lite, og inngjerding av areal kan virke både skjæmmende på området, og enheter kan bli så små at det blir vanskelig å drive hensiktsmessig skjøtsel. Det

vrderes at en i første omgang bør prøve med «riktig plassering» av bestand samt informasjon for å unngå slitasje. Evt kan en lage et enkelt midlertidig gjerde for etableringsfasen, og som fjernes etter at plantene er etablert.

Følgende tiltak er aktuelle i området:

- Inntil kammarimjelle blir sådd i området (det første eller evt de første to årene) kan vegetasjonen slås to ganger, første gang midt i juli og andre gang i andre halvdel av august. Alt slåtteavfall fjernes etter slått.
- Fjerne ytterligere et par trær/stammer mot sør for å få inn noe mer sollys. Men dagens halvåpne preg med vekslinger mellom sol og skygge skal i stor grad beholdes. Et par småeik og en av stammene på en delt bjørk kan fjernes.
- Assistert manuell frøspredning av kammarimjelle. Frø samles fra Klosteralléen når de er modne og spres/plantes på tre egnede steder i området. På disse stedene må det ryddes litt i konkurrerende vegetasjon for å gi gode spireforhold. Stedene må ikke være i eller tett innpå ferdselslinjer og stier. Det må velges steder med noe naturlig beskyttelse, f.eks tett inntil eldre steinmur i nord, inntil buskkratt i nordvest, og/eller inntil mindre trær eller større steiner ute i halvsirkelen. Tiltak dokumenteres med merking på stedet, bilde og GPS-posisjon, antall frø og angivelse av tilretteleggingstiltak, slik at man kan overvåke hvorvidt tiltakene var vellykkede eller ikke. Det bør også vurderes å involvere Botanisk Museum i Oslo for kunstig spiring innendørs med påfølgende utplanting. Dette er bl.a. utført for handlingsplanarten hvitmure (Thylén 2012). Kammarimjelle med frø er fredet og det må innhentes spesiell tillatelse før et slikt tiltak gjennomføres. Miljødirektoratet, eller den direktoratet bestemmer, er forvaltningsmyndighet etter forskriften.
- Etter at kammarimjelle er sådd: Manuell/maskinell slått på hele arealet i perioden 15. august – 15. september (etter at plantene har sluppet frøene). Kammarimjelleplantene bør ikke slås de første årene. Her må en prøve og slå rundt plantene, og heller luke de konkurrerende plantene nærmest inntil.
- Rydding av kratt gjøres ved behov, dvs i den grad den årlige slåtten ikke klarer å fjerne alt løvoppslag. Det er spesielt viktig mot skogkanten i nordvest, for å unngå at buskkratt kryper inn i området. Alt ryddeavfall må fjernes fra området.
- Det settes opp et skilt, forslagsvis inntil eksisterende skilt om kulturminner, som informerer om forekomsten og forvaltningstiltakene.

En oversikt over tiltakene med ansvar og frister vises i tabell 1.

Tabell 1: Tiltaksplan. FMØ = Fylkesmannen i Østfold. SNO = Statens Naturoppsyn.

Tiltak	Prioritet	Frist	Ansvar
Slått (to slåtter i startfase) (Manuell slått og lusing lokalt etter innsåing)	Høy	Årlig	FMØ, SNO
Felle et par trær	Høy	2016	FMØ, SNO
Assistert frøspredning kammarimjelle	Høy	2017	FMØ
Krattrydding	Middels	Ved behov	FMØ, SNO
Informasjonsskilt	Middels	2017	FMØ
Overvåking	Middels	Årlig	FMØ, SNO

Oppsyn og oppfølging

Verneområdet besøkes av mange, og det er interesser og aktiviteter knyttet til kulturminner i området. Ferdsel og aktiviteter innenfor området tilsier at det er behov for oppsynsarbeid. Statens naturoppsyn (SNO) har ansvar for oppsyn med verneområdet.

Tiltak i området blir gjort i samråd med Fylkesmannen i Østfold. Fylkesmannen er som forvaltningsmyndighet bestiller av oppsynstjenester fra SNO.

I forbindelse med innføring av kammarimjelle bør det etableres et overvåkningsopplegg med standardiserte metoder. Det er viktig for å avdekke trusler og for å sikre at eventuelle skjøtselstiltak fungerer etter sin hensikt. Utvikling i vegetasjonen, og eventuell slitasje, må følges opp, også med bilder. Bilder kan for eksempel tas med et par års mellomrom fra et bestemt sted i en bestemt vinkel en eller et par steder i området. Bestanden av kammarimjelle bør årlig telles i felt. Overvåkingen bør utføres sentralt i blomstringsperioden og gi en god oversikt over parametere som antall planter / blomstrende planter, lokal utbredelse, behov for skjøtsel og eventuelle trusler. Det må lages enhetlige feltskjema som dekker alle relevante parametere og som brukes konsekvent.

Referenser

- Artsdatabanken & GBIF Norge, 2016 Artskart, internettportal for artssøk.
- Båtvik, J.I. 1992. Sjeldne, sårbare og hensynskrevende karplanter i Østfold. Fylkesmannen i Østfold, miljøvern avdelingen. Rapport 6/92.
- Fremstad E, 1997. Vegetasjonstyper i Norge. NINA Temahefte 12. Norsk institutt for naturforskning, Trondheim.
- Fylkesmannen i Østfold, 2013. Forvaltningsplan for Værne kloster landskapsvernområde med biotopvern, Telemarkslunden – Ekebylunden naturreservat, Husebyskogen naturreservat og Bogslunden naturreservat. HØRINGSUTKAST.
- Gederaas, L., Moen, T.L., Skjelseth, S. & Larsen, L.-K. (red.) 2012. *Fremmede arter i Norge – med norsk svarteliste 2012*. Artsdatabanken, Trondheim.
<http://www.artsdatabanken.no/File/687/Fremmedearter2012>
- Gulbrandsen, J.M. 2010. Faglig grunnlag for og utkast til handlingsplan for kammarimjelle *Melampyrum cristatum*. BioFokus-rapport 2010-35.
- Henriksen S. og Hilmo O. (red.) 2015. Norsk rødliste for arter 2015. Artsdatabanken, Norge
- Jonsell, L. 2000. Faktaark för korskovall. Artdatabanken, Sveriges lantbruksuniversitet.
- Lye, K.A. og Berg, T. 1988. Nye funn og endret antatt status for en del truede og sjeldne arter i Norge. Blyttia 46.
- Moen, A. 1998. Nasjonalatlas for Norge: Vegetasjon. Statens kartverk, Hønefoss.
- NGU. 2016b. www.ngu.no/kart/losmasse/.
- Reiso, S. 2014. Skjøtselsplan for kammarimjelle på Eineren, Larvik. BioFokus-rapport 2014-4.
- Solstad, H. 2011. Faktaark Kammarimjelle. Artsdatabankens faktaark ISSN1504-9140 nr. 179
- Thylén, A. 2012. Innspill til faglig grunnlag og handlingsplan for hvitmure *Drymocalis rupestris*. BioFokus-rapport 2012-17. <http://lager.biofokus.no/biofokus-rapport/biofokusrapport2012-17.pdf>
- Thylén, A. 2015. Innspill til faglig grunnlag for kammarimjelle *Melampyrum cristatum*. BioFokus-rapport 2015-14. <http://lager.biofokus.no/biofokus-rapport/biofokusrapport2015-14.pdf>
- Thylén, A. 2016. Innspill til skjøtselsplan for Klosteralléen biotopvernområde, Østfold. BioFokus-rapport 2016-3.

BioFokus er en ideell stiftelse som skal tilrettelegge informasjon om biologisk mangfold for beslutningstakere, samt formidle kunnskap innen fagfeltet bevaringsbiologi. BioFokus ønsker å bidra til en kunnskapsbasert forvaltning av norsk natur.

En kunnskapsbasert forvaltning forutsetter god dokumentasjon av de arealene som skal forvaltes. BioFokus legger derfor stor vekt på feltarbeid for å sikre oppdaterte og relevante data om botanikk, zoologi, økologi, samt avgrensning og verdsetting av områder.

Høy kompetanse er en forutsetning for å kunne registrere og presentere biologisk mangfold-data på en god måte. BioFokus sine medarbeidere er derfor godt skolert innenfor en rekke artsgrupper og har en bred økologisk forståelse for de ulike naturtypene som de arbeider med, det være seg skog, kulturlandskap eller ferskvann. Digitale verktøy som databaser, GIS og bilde-behandling er viktige redskaper i vårt arbeid for å anskueliggjøre naturverdier på en best mulig måte.

Stiftelsen utgir to digitale rapportserier som heter BioFokus-rapport og BioFokus notat,
<http://biolitt.biofokus.no/rapporter/rapport.htm>
<http://biolitt.biofokus.no/rapporter/notat.htm>